

ного рівня дослідження (теоретичний аналіз і синтез, аналогія, абстрагування, конкретизація), діагностичні (вивчення результатів діяльності викладачів і студентів, спостереження, анкетування), статистичної обробки даних, педагогічний експеримент.

Формування навчальної діяльності – це формування суб'єкта цієї діяльності. Позиція особистості стосовно своєї навчальної діяльності знаходить вираження і в тому, що процес такої діяльності виступає для особистості особливим об'єктом управління, а сама особистість – суб'єктом його управління. Студент може діяти як самостійна особистість лиш у тому випадку, у якому сформовані у нього механізми самоуправління процесом власної діяльності.

Сучасна педагогіка, беручи за основу вчення філософів про рефлексію, базується саме на положеннях про розкриття внутрішніх потенціалів студентів, тобто розкритті себе в собі. Це означає, що в ході виконання навчальної діяльності повинні створюватися умови, які стимулюють студента до осмислення й переосмислення свого досвіду, іншими словами, ті, які активізують

рефлексію навчальної діяльності і особистості. Розглядаючи педагогічні аспекти рефлексії, можна виділити два підходи до її визначення.

Роль рефлексивних процесів у забезпеченні суб'єктної позиції студента в процесі навчальної діяльності зумовлюється двома моментами: навчальна діяльність є діяльністю із самозмінення. Механізмом самозмінення виступає рефлексія; тільки спеціально організована навчальна діяльність, яка складається з особливого комплексу завдань, вирішення яких реалізує рефлексивні здатності студента, забезпечує планомірне формування саморозвитку суб'єкта рефлексивних процесів. Тільки в діяльності, яка сприяє рефлексії, формується рефлексія.

Отже, необхідною умовою реалізації рефлексивного потенціалу студентів є рефлексивна підтримка їх індивідуальної пізнавальної діяльності та групових форм навчання. Це потребує від педагога максимального розкриття його власних рефлексивних можливостей (розуміння емоційного стану учасників діалогу, прийняття рішень, які дають можливість здійснювати у процесі взаємодії

рефлексивну діяльність, встановлення та підтримання контакту).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вульфів Б. З. Профессиональная рефлексия: потребность, сущность, управление / Б. Вульфів. – М. : Магистр, 1995. – 111 с.
2. Вульфів Б. З. Соотнеси себя и дело : Опыт управления профессиональной рефлексией / Б. Вульфів // Нар. образование. – 1994. – № 1. – С. 132–135.
3. Гегель Г. В. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1975. – 452 с. – (Т. 1. : Наука логики).
4. Игровое моделирование: методология и практика / [под. ред. А. А. Вербицкого]. – Новосибирск : Наука, 1987. – 231 с.
5. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант [пер. с нем. Н. Лосского]. – М. : Мысль, 1994. – 591 с.
6. Лейбниц Г. В. Новые опыты о человеческом разумении / Г. Лейбниц. – М. : Мысль, 1983. – Т. 2. – С. 471–545.
7. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.
8. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 815 с.

Стаття надійшла 31.01.2011 р.

УДК 371.132:372.4

Галина РУСИН, Ксенія НЕСТОПУК

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Galina RUSIN, Ksenia NESTORUK

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF COGNITIVE INTERESTS AND ABILITIES OF YOUNGER STUDENTS

Анотація: у даній статті автори досліджують психолого-педагогічні особливості формування пізнавальних інтересів і здібностей молодших школярів. Увага зосереджується на пошуку шляхів гармонійного формування пізнавальних здібностей молодших школярів, що сприяють розвитку уяви, творчого мислення, фантазії тощо.

Annotation: In this article authors investigate psychological and pedagogical features of cognitive interests and abilities of younger pupils. Attention is focused on finding ways harmonious formation of cognitive skills of younger students that help develop imagination, creative thinking, imagination and etc.

Ключові слова: пізнавальні інтереси, розвиток уяви, творче мислення, здібності молодших школярів.

Keywords: cognitive interests, develop imagination, creative thinking, abilities of younger pupils.

Мета: вивчення особливостей пізнавальних процесів та інтересів молодших школярів, пошук шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу, що сприятиме гармонійному розвитку дитини.

Вступ до школи – кризовий момент в онтогенезі дитини. Він докорінно змінює її становище в суспільстві. Вона починає нову діяльність – навчальну, у ході якої відбуваються формування особистості дитини, диференціація інте-

ресів, схильностей, потреб. Тому актуальною проблемою виступає пошук шляхів, які забезпечують умови гармонійного формування пізнавальних здібностей молодших школярів, що сприяють розвитку уяви і фантазії, творчого мислення і пам'яті; формують уміння спостерігати й аналізувати явища, порівнювати факти і робити висновки, практично оцінювати власну діяльність, активність, ініціативу [1; 2].

Теоретичним фундаментом дослідження є праці видатних педагогів і психологів Г. Костюка, О. Леонтьєва, В. Сухомлинського, І. Бєха, а також статті М. Шопіної, Т. Піроженко, М. Савчук, Р. Гавриша, котрі вважають, що в центрі навчально-виховного процесу перебу-

ває особистість учня з її ставленнями до світу, що пізнається, а також співучасників навчально-пізнавальної діяльності.

Першокласник, котрий приходить до школи, хоче вчитися, спостерігати, творити. Однак цей запал зникає вже після навчання в I класі. Нинішній стан освіти засвідчує, що 80 відсотків дітей залишаються пасивними на уроці й упродовж багатьох років навчання в школі [2; 6]. Це пов'язане з тим, що шкільна система навчання має здатність заблокувати інтереси дітей. Дослідження М. Савчук показують, що креативні діти швидко проходять початковий етап інтелектуального розвитку й виявляють опір усім видам нетворчих робіт, а це дуже часто оцінюється вчителями як упертість, тупість та лінь [3; 4].

Пріоритетними завданнями навчання в початковій школі завжди було формування в учнів певної кількості загальнонавчальних умінь і навичок. Але не варто забувати про розвиток пізнавальних інтересів дітей.

Цінність пізнавального інтересу для розвитку особистості полягає в тому, що пізнавальна діяльність активізує психічні процеси особистості, надає їй глибоке інтелектуальне задоволення, яке сприяє емоційному підйому і призводить до того, що пізнавальний інтерес починає виступати як найважливіший мотив навчальної діяльності [2; 7].

Навчальна діяльність у початкових класах стимулює, насамперед, розвиток психічних процесів безпосереднього пізнання дійсності – відчуття і сприймання. Молодші школярі відрізняються допитливістю. Вони з живою цікавістю сприймають навколишнє середовище, що з кожним днем розкриває перед ними все нові і нові сторони [4; 6].

У цьому віці досить сильною є реакція на все нове і яскраве. Дитина ще не може керувати своєю увагою, часто опиняється під впливом зовнішніх вражень. Навчальна діяльність сприяє формуванню уваги дітей. Мимовільна увага молодшого школяра виникає завдяки образному, наочному, яскравому навчальному матеріалу та емоційності його викладання. Одна із загальних її особливостей – це здатність легше зосереджуватись на предметах зовнішнього світу, аніж на власних думках, і відповідно сенситивність у формуванні проявів мимовільної уваги. Тому, включаючись під керівництвом учителя у різні види діяльності (гра, малювання, тренінги тощо), молодші школярі можуть тривалий час ними займатися, виявляючи необхідну для цього стійкість уваги. Ува-

га молодшого школяра тісно пов'язана з мисленням. Діти не можуть зосередитись на нечіткому, незрозумілому, вони швидко відволікаються й починають займатися сторонніми справами. Звідси необхідно складне, незрозуміле зробити для учнів доступним, розвивати волю зусилля, а разом з тим і довірливу увагу.

Навіть за умови зосередження уваги діти неспроможні помітити головного, істотного. Це пояснюється особливостями їхнього мислення: наочно-образний характер мисленнєвої діяльності веде до того, що вони зосереджуються на окремих предметах чи їхніх ознаках. Образи, уявлення, які виникають у свідомості, викликають емоційне переживання, що має гальмівний вплив на мисленнєву діяльність. Якщо суть предмета не знаходиться на поверхні, якщо вона замаскована, то молодші школярі не розпізнають її. Із розвитком і вдосконаленням розумової діяльності діти стають усе більше здатними зосередити увагу на головному, основному, істотному.

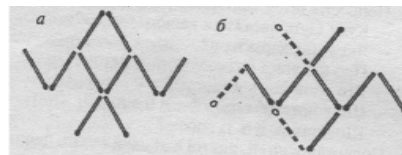
Молодші школярі вчаться визначати відомі їм поняття, виділяючи істотні ознаки об'єктів, розв'язуючи дедалі складніші пізнавальні та практичні завдання [5, 65–66].

На мисленні акцентують традиційні освітні програми, адже його розвиток важливий для становлення розумових здібностей [1, 16].

Найчастіше вчителі використовують наступні вправи.

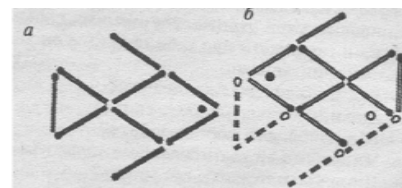
Вправи із сірниками
“Рак”

Сірниковий рак повзе вгору. Перекладіть три сірника так, щоб він повз вниз.

“Рибка”

Складено рибку, що пливе вправо. Пересуньте чотири сірники так, щоб вона попливла вліво [1; 16].

Учитель може використовувати завдання на пошук зайвого слова, складання слів із поданих літер чи вставляння пропущених у словах літер. Їх можна

виконувати на уроках рідної мови чи читання.

Усе, що людина сприймає, фіксується і зберігається у її мозку, утворюючи індивідуальний досвід, і за потреби використовується в подальшій діяльності.

Наявність досвіду дає змогу розв'язувати дедалі складніші завдання, краще орієнтуватися в нових умовах, діяти передбачливо й упевнено. Щоб успішно оперувати поняттями й уявленнями на рівні мислення, необхідно зберегти їх в опорядкованому й мобільному стані, бо нові зрушення розвитку психіки завжди ґрунтуються на результатах попереднього розвитку. З приводу цього В. Сухомлинський наголошував на своєрідній педагогічній закономірності, яка зводиться до того, що у середніх і старших класах відставання, неуспішність з'являються головним чином тому, що в роки навчання в початкових класах учень не запам'ятав на все життя, не зберіг у пам'яті тих знань. І тому найважливіше завдання школи – закласти міцний фундамент знань.

Пам'ять закріплює досягнуті в учінні результати, зберігає їх і відтворює у відповідно до вимог життя та навчальної діяльності. Пам'ять забезпечує єдність і цілісність особистості, так як є основою нагромадження індивідуального досвіду, основою нормального здійснення всіх психічних процесів і їх взаємодії [5, 66–67].

Функціональні особливості пам'яті реалізуються через такі основні процеси – запам'ятовування або закріплення інформації; збереження або утримання інформації; відтворення інформації. Якість цих процесів залежить від того, яке значення матеріалу, який запам'ятовується, якою установкою керуються при запам'ятовуванні, який підхід до матеріалу, що потрібно запам'ятати, як пов'язаний він з різноманітними видами діяльності людини.

Більшість учнів, щоб запам'ятати матеріал, обмежуються його багаторазовим читанням. Повторні сприймання потрібні, але дають належний ефект тільки тоді, коли поєднуються з усебічним продумуванням сприйнятого. Психологи пропонують наступні види вправ:

Вправа 1. Учитель зачитує учням певний текст. Після цього їм потрібно підібрати якнайбільше заголовків, які відображали б його зміст. Дана вправа розвиває здатність виражати суть уривка тексту однією фразою. Це вміння лежить в основі таких сильних прийомів розуміння і запам'ятовування, як складання плану тексту.

Вправа 2. Скорочення розповіді. Учитель зачитує учням текст. Завдання

в тому, щоб зміст розповіді відтворити максимально стиснуто, використовуючи лише два-три речення, і в них – жодного зайвого слова. При цьому суть, основна думка розповіді повинні залишитись. Усі другорядні моменти та деталі слід відкинути.

Дана вправа особливо корисна для тих, у кого мислення і пам'ять не виділяються чіткою та високою організованістю, хто чіпляється за дрібниці, не доходячи до головного, або постійно змішуючи головне з другорядним. Вона вчить чітко фіксувати лише суть, а все другорядне відкидати.

Що стосується уяви, то в молодших школярів добре розвинена фантазія, творча уява гальмується [2; 8]. Уява в цьому віці бурхлива, яскрава, з характерними рисами некерованості. У процесі навчання вона розвивається і стає реалістичною.

Для розвитку уяви існує система занять-тренінгів, які може використовувати вчитель як на уроці, так і позаурочний час. Зокрема:

Вправа 1 **“Здогадайся, хто приїшов”**

Кожна дитина витягує картку. Деякі картки порожні, а на інших написані такі слова: “учитель”, “лікар”, “президент”, “мати” тощо. Діти, у котрих на картках щось написано, відходять убік, а потім по черзі повертаються в коло, показуючи того, хто написаний у нього на картці, щоб всі інші відгадали, хто він такий.

Вправа 2 **“Кольорова фантазія”**

Завдання: додати слово відповідного кольору.

Матеріал для вправи

Пісок – ...*(жовтий)*

Сонце – ...*(помаранчеве)*

Помідор – ...*(червоний)*

Листя – ...*(зелене, жовте, червоне)*

Море – ...*(синє)*

Сніг – ...*(білий)*

Хмара – ...*(біла, синя, голуба)*

Крокодил – ...*(зелений)*

Лисиця – ...*(руда)* тощо.

Гра **“Тільки доторкнись”**

Завдання: із закритими очима через дотик визначити предмет, його форму, із чого він зроблений.

Матеріал для дослідження: дерев'яний стілець, лід, голка, кулька, кнопка, пенал.

Тренінг **“Слухаю і малюю тишу”**

Завдання: вийдемо на вулицю, мовчки присядемо біля трави, прислухаємося до неї, повернемося до класу і спробуємо намалювати те, що почули.

Отже, пізнавальний інтерес як мотив навчання є яскравим показником розвитку особистості дитини, оскільки вже в молодших класах формується інтерес до навчальних предметів, виявляються схильності до різних галузей знань, видів праці, розвиваються моральні й пізнавальні прагнення. Однак цей процес відбувається не автоматично, він пов'язаний з активізацією пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, розвитком самостійності школярів.

Передумовами розвитку пізнавальних здібностей дітей є базові психологічні особливості молодшого шкільного віку: активізація пізнавальних інтересів дитини, інтерес дитини до навчан-

ня, швидке й гнучке реагування на безпосередні враження, пізнавальна активність, підвищена схильність до засвоєння й упровадження знань, гострота та рухливість сприйняття, гнучкість і швидкість мисленневих процесів тощо. Відповідно неналежний розвиток пізнавальних процесів дитини не тільки стає на заваді успішного навчання, а й перешкоджає загальному розвитку, становлення особистості, формування життєвого досвіду. У силу важливості й значимості пізнавальних процесів для дитини необхідно всіляко допомагати їх розвитку й одночасно використовувати їх для оптимізації навчальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шопіна М. Творчий потенціал молодшого школяра (психологічні особливості розвитку) / М. Шопіна, Т. Піроженко // Початкова освіта. – 2010. – № 23(551). – С. 2–34.

2. Гавриш Р. Розвиток пізнавального інтересу як засіб формування особистості молодшого школяра / Р. Гавриш // Розкажіть онуку. – 2010. – № 10. – С. 6–13.

3. Савчук М. Розвиток креативності молодших школярів як умова формування необхідних життєвих компетенцій / М. Савчук // Розкажіть онуку. – 2010. – № 1. – С. 4–9.

4. Бех І. Д. Вивчення особистості молодшого школяра / І. Бех // Початкова школа. – 1993. – № 3. – С. 6–10.

5. Заброцький М. Основи вікової психології: [навч. посіб.] / М. Заброцький. – Тернопіль: Богдан. – 2001. – С. 57–71.

6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям: Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 397.

Стаття надійшла 28.01.2011 р.

УДК 316.612

Лілія РОМАНКОВА, Людмила МАКАРОВА

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Lilia ROMANKOVA, Ludmila MAKAROVA

PATERNAL FAMILY AS PROGNOSTIC ORIENTATION POINT OF FORMING MATRIMONIAL AND FAMILY INSTRUCTIONS OF SENIOR PUPILS

Анотація: у статті порушується проблема підготовки сучасних старшокласників до майбутнього сімейного життя; доводиться, що визначальну роль у формуванні шлюбно-сімейних настанов старшокласників відіграє батьківська сім'я.

Annotation: the problem of preparation of modern senior pupils to future family life is raised in the article. It is proved that the important role in forming matrimonial and family instructions of senior pupils plays paternal family. Determination of social and psychological type of paternal family permits prog-

nosticating contents of family values in senior school age.

Ключові слова: шлюбно-сімейні настанови старшокласників, тип батьківської сім'ї, психолого-педагогічне прогнозування.

Key words: matrimonial and family instructions of senior pupils, type of